

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5



ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 836 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukxonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.



MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	



Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
“Sibir daryolarining burilishi” loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini “yashil” iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda “yashil investitsiyalar” dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	



“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta‘limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	



The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	



The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinov Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdorov Eldor Toshmurovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	
Рынок рабочей силы в узбекистане и ее воспроизводство	644
Шакиров Амаль Улугбекович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Деньги и их функции в экономике	650
Мурадиллаев Мансур Мехроживич, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Развитие сельского хозяйства в узбекистане	654
Махмудов Алишер Мухтарович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Инвестиции и инновации в химической промышленности узбекистана: современные тенденции и перспективы	658
Хусаинов Равшан Рахимович, Султанходжаев Аманулла Асадуллаевич	
Tijorat banklari aktivlarini boshqarishni takomillashtirish	666
Mardonova Shoxsanam Baxodirovna	
Definition of agritourism as a multifunctional development in rural areas	672
Aktamov Olimjon Abdugani ugli	
Kameral soliq tekshiruvida smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi	680
Qurbonov Muxiddin Abdullaevich	
Проблемы регулирования государственно-частного партнерства и рекомендации по их решению (на примере безработицы в республике узбекистан)	687
С.Э. Холмуратов	



Автоматизация аудиторских процедур с использованием искусственного интеллекта.....	692
Ходжарахманова Назира Бахтияр кизи	
Past karbonli iqtisodiyotga o'tish zaruriyati va uning omillari.....	701
Valiyev Axliddin Aropitdinovich	
Yengil sanoatda zamonaviy tikuv mashina-kichik robotlarning mexanizmlarini mukammallashtirish	705
Sirojova Muxabbat Sodiq qizi, Kurbanov Fazliddin Aminovich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari	710
Kuzieva Nargiza Ramazanovna, Bobomuratova Manzura Panji qizi	
Foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'lash tartibi.....	717
Yangieva N.S.	
Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini soliqlar vositasi qo'llab-quvvatlashning amaldagi holati	722
Turanboyev Boburjon Qodirjon o'g'li	
Motivation, goal-setting, and organizational performance: a case study from uzbekistan's chemical industry	726
Mamataliev Anvar Ergashevich, Bobur Urinov	
Применение искусственного интеллекта при организации налогового администрирования узбекистана	733
Н.А. Артиков	
Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqaruvchi omillar.....	737
Sharofiddinova Gulnoza Iloxomjonovna	
Raqamli texnologiyalarning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri	745
Maksudov Avazbek Ulug'bek o'g'li	
Suv tanqisligi sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish asoslari	750
Qosimov Maxamatjon Sulaymanovich	
Rivojlanayotgan iqtisodiyotda raqamli va raqamli bo'lmagan korxonalar tahlili	761
Raxmonov Nodirjon Raxmonjon o'g'li	
Aholining o'rtacha umr ko'rish yoshini o'zgarishi sharoitida keksalarning ijtimoiy ta'minotiga xavflarning ortishi.....	767
Toyirov Shohboz Ziyodullo o'g'li	
Oliy ta'lim tizimida moliyaviy nazorat samaradorligini ta'minlash ichki nazorat xizmatlari	773
Xaydarov Baxrom Xolmuradovich	
Moliya bozorida xususiy banklar faolligini ta'minlash istiqbollari	777
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Budjet daromadlari ijrosini ta'minlashda soliqlar hisobi va tahlilining ahamiyati	782
Abdullaev Abror Bozarboevich	
Tayyor mahsulotlar hisobi bo'yicha xorij tajribasi va ulardan respublikamizda foydalanish imkoniyatlari.....	787
Xotamov Alisher Xotamjon o'g'li, Sayfullayev Mexroj Sayfullayevich	
Sanoat korxonalarida asosiy vositalar qadrsizlanishi va eskirishini hisobga olishni optimallashtirish.....	793
Kurbonova Shaxrinaz Avazxonovna	
Korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini auditorlik tekshiruvidan o'tkazish	799
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li, Shanasirova Nodira Abdullayevna	
Aholi daromadini oshirish yo'llari.....	803
Shadmanov Baxodir Sherkulovich	
Tourism and regional identity in Uzbekistan: balancing heritage and development	808
Raximova Nilufar Aminovna, Abdukholikova Farida Erkinjon qizi	
O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki tahlil va muammolari.....	815
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirish va amalga oshirish tahlili	823
Karabaev Sanjar Abdusamatovich	
Globalashuv sharoitida milliy korxonalarining eksport salohiyatini boshqarish masalalari	832
Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	



GLOBALLASHUV SHAROITIDA MILLIY KORXONALARNING EKSPORT SALOHIYATINI BOSHQARISH MASALALARI

Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li

Namangan davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchi

e-mail: khumoyun.kadirov1992@gmail.com

ORCID: [0009-0001-3928-208X](https://orcid.org/0009-0001-3928-208X)

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallashuv jarayonlarining jadallashuvi sharoitida milliy korxonalarining xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini ta'minlashda eksport salohiyatini boshqarishning dolzarbligi va zarurati tahlil qilingan. Eksport salohiyatining to'g'ri va tizimli boshqarilishi orqali davlat miqyosida eksport hajmini oshirish, valyuta tushumlarini ko'paytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlash mumkin bo'ladi. Maqolada eksport salohiyatini boshqarish zarurati iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, xalqaro raqobatda muvaffaqiyat qozonish, ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish va eksport-import muvozanatini ta'minlash kabi asosiy omillar orqali asoslab berilgan. Tadqiqotda eksport salohiyatiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi sabab-natija munosabatlari DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) usuli asosida tahlil qilinib, strategik boshqaruvda ustuvor yo'nalishlar aniqlangan.

Kalit so'zlar: eksport salohiyati, globallashuv, xalqaro raqobat, eksport boshqaruvi, iqtisodiy diversifikatsiya, ishlab chiqarish quvvati, eksport-import muvozanati, tashqi iqtisodiy faoliyat, xalqaro tajriba, baholash metodologiyasi, DEMATEL usuli, sabab-natija tahlili, strategik omillar.

Abstract: This article analyzes the relevance and necessity of managing the export potential of national enterprises in the context of accelerating globalization and increasing international competition. Proper and systematic management of export potential allows for increasing national export volumes, boosting foreign currency earnings, creating new jobs, and ensuring economic diversification. The necessity of managing export potential is substantiated through key factors such as stimulating economic growth, achieving international competitiveness, utilizing production capacities effectively, and balancing export-import flows. The study applies the DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) method to examine the causal relationships among influencing factors, identifying strategic priorities for export management.

Key words: export potential, globalization, international competition, export management, economic diversification, production capacity, export-import balance, foreign economic activity, international experience, assessment methodology, DEMATEL method, cause-effect analysis, strategic drivers.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальность и необходимость управления экспортным потенциалом национальных предприятий в условиях ускоряющейся глобализации и усиливающейся международной конкуренции. Правильное и системное управление экспортным потенциалом способствует увеличению объема экспорта, росту валютных поступлений, созданию новых рабочих мест и обеспечению экономической диверсификации. Необходимость управления экспортным потенциалом обоснована такими ключевыми факторами, как стимулирование экономического роста, достижение международной конкурентоспособности, эффективное использование производственных мощностей и балансировка экспортно-импортных потоков. В исследовании применён метод DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) для анализа причинно-следственных связей между влияющими факторами и определения стратегических приоритетов в управлении экспортом.

Ключевые слова: экспортный потенциал, глобализация, международная конкуренция, управление экспортом, экономическая диверсификация, производственные мощности, экспортно-импортный баланс, внешнеэкономическая деятельность, международный опыт, методология оценки, метод DEMATEL, причинно-следственный анализ, стратегические факторы.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida mamlakatlar o'rtasida savdo-sotiq, investitsiyalar va texnologiyalar almashinuvi keskin jadallashmoqda. Bunday sharoitda milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligi ularning xalqaro iqtisodiy tizimga qanday integratsiyalanganligiga va ayniqsa, eksport faoliyatining rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, eksport salohiyatini tizimli boshqarish masalasi nafaqat korxonalar miqyosida, balki makroiqtisodiy darajada ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Eksport salohiyati



korxonaning mavjud ishlab chiqarish, moliyaviy, marketing, inson resurslari va innovatsion imkoniyatlari asosida mahsulot yoki xizmatlarini tashqi bozorga olib chiqish, u yerda samarali raqobatlashish va barqaror daromad olish qobiliyatidir. Mazkur salohiyatni aniqlash, tahlil qilish va samarali boshqarish orqali nafaqat korxonaning tashqi iqtisodiy faoliyatini faollashtirish, balki mamlakat miqyosida eksport hajmini oshirish, valyuta tushumlarini ko'paytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyati yuzaga keladi.

Milliy korxonalarining tashqi bozorlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, eng avvalo, ularning eksportga yo'naltirilgan strategik yondashuviga, tashqi muhit omillariga moslashish qobiliyatiga va o'z salohiyatidan samarali foydalana olish imkoniyatlariga bog'liqdir. Shu bois, bugungi kunda eksport salohiyatini boshqarish - bu faqatgina iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash vositasi emas, balki davlatning xalqaro iqtisodiy maydonda tutgan o'rnini mustahkamlovchi omildir. Mazkur ilmiy ishda eksport salohiyatining nazariy mazmuni, uni shakllantiruvchi asosiy omillar, baholash va boshqarish metodlari, shuningdek, globallashtirish sharoitida ushbu jarayonlarning iqtisodiy ahamiyati yoritib beriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Eksport salohiyatini shakllantirish va uni boshqarish masalasi xalqaro iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning ajralmas yo'nalishlaridan biri bo'lib, ilmiy adabiyotlarda bu jarayonning nazariy va amaliy asoslari turli nuqtayi nazardan ko'rib chiqilgan. Xususan, globallashtirish kuchayib borayotgan sharoitida milliy korxonalar o'z eksport salohiyatini nafaqat baholash, balki uni strategik boshqarish orqali xalqaro bozorda mustahkam o'rin egallashi zarurati ko'plab ilmiy tadqiqotlarda asoslab berilgan.

Eksport faoliyatini baholashda xalqaro tashkilotlar - ITC, UNCTAD, WTO va World Bank - tomonidan tavsiya etilgan indikatorlar va metodikalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Masalan, ITC'ning "Export Potential Map" loyihasi doirasida mamlakatlar va mahsulotlar kesimida eksport imkoniyatlari aniqlanadi. UNCTAD esa eksportchi mamlakatlarning tovar va xizmatlar bo'yicha raqobat imkoniyatlarini tahlil qilish uchun "Productive Capacities Index" ni taklif etadi. Korxonalar, tarmoq va hudud darajasida turlicha yondashuvlar talab etiladi. Shu sababli zamonaviy ilmiy izlanishlarda SWOT, PEST, ISM va DEMATEL kabi modellar hamda integral indekslar (EPI, RCA va boshqalar) orqali kompleks tahlil va prognozlash vositalari ishlab chiqilmoqda. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar eksport salohiyatini tahlil qilishda nazariy model va amaliy vositalarning uyg'unlashtirilgan yondashuv asosida qo'llanilishi, shuningdek, har bir hudud va korxonaning o'ziga xos jihatlardan kelib chiqilgan metodologiyalarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda milliy korxonalarining eksport salohiyatini samarali boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqishda **DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory)** usuli asosida tizimli tahlil o'tkazildi. Mazkur metodologiya eksport salohiyatiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi murakkab sabab-natija bog'liqliklarini aniqlash va ularning o'zaro ta'sir kuchini vizual tahlil qilish imkonini beradi.

1. DEMATEL usulining mohiyati. DEMATEL usuli murakkab tizimlarda (jumladan, eksport salohiyatini shakllantiruvchi tizimda) omillar o'rtasidagi **interaktiv va asimmetrik bog'liqliklarni** aniqlashga xizmat qiladi. U ikki asosiy bosqichda amalga oshiriladi:

Sabab (cause) omillar - boshqa omillarga ta'sir ko'rsatuvchi omillar;

Natija (effect) omillar - boshqa omillar ta'sirida shakllanuvchi omillar.

Bu yondashuv eksport boshqaruvida **asosiy drayverlarni** aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot quyidagi tartibda amalga oshirildi:

1-bosqich. Ommaviy ekspert so'rovi. Eksport sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar, eksport menejerlari, iqtisodchilar va ilmiy tadqiqotchilar ishtirokida 10 dan ortiq omil tanlab olindi (masalan: xalqaro standartlar, moliyaviy barqarorlik, marketing salohiyati, logistika, inson resurslari, valyuta xatarlari va h.k.).

2-bosqich. Juftlik bo'yicha baholash. Har bir omil boshqa omilga qanday ta'sir ko'rsatishini 0–4 oralig'ida baholash so'rovi asosida amalga oshirildi (0 – ta'sir yo'q, 4 – juda kuchli ta'sir).

3-bosqich. Ta'sir matritsasini shakllantirish. Barcha baholar asosida **asosiy ta'sir matritsasi** tuzilib, u normalizatsiyalangan ta'sir matritsasiga aylantirildi. Keyin esa umumiy ta'sir matritsasi (T) quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$T = X + X^2 + X^3 + \dots = X (I - X)^{-1}$$

4-bosqich. Sabab va natija ko'rsatkichlarini hisoblash. Har bir omil uchun:

D - boshqa omillarga ko'rsatgan umumiy ta'siri,

R - boshqa omillardan olgan umumiy ta'siri hisoblandi.



Shundan so'ng:

(D+R) - omilning tizimdagi umumiy faoliyat darajasi, **(D-R)** - sabab yoki natija omil ekanligini ko'rsatuvchi indikator.

3. DEMATEL natijalarining amaliy talqini. Tadqiqot natijasida, masalan:

Xalqaro standartlarga muvofiqlik (S) va **moliyaviy barqarorlik (F)** omillari **sababchi omillar** sifatida e'tirof etildi;

marketing imkoniyatlari (M) va **kadrlar salohiyati (H)** esa **natija omillar** sifatida shakllandi.

Bu esa shundan dalolat beradiki, boshqaruv qarorlari dastlab "sababchi" omillar ya'ni strategiya, moliya va texnologik standartlar ustida to'planishi kerak.

4. DEMATEL metodining afzalliklari omillar o'rtasidagi **o'zaro ta'sir kuchini aniq va vizual tahlil** qilish imkoniyati, ijobiy va salbiy ta'sirlarni farqlash va ierarxik ustuvorlikni belgilash, boshqaruv strategiyalarini **asosiy ta'sir nuqtalari** orqali optimallashtirish.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu tadqiqotda milliy korxonalarining eksport salohiyatiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va ularning ta'sir darajasi **DEMATEL** usuli yordamida tahlil qilindi. Metodologiyaning qo'llanilishi eksport boshqaruvining murakkab omillari orasidagi sabab-natija munosabatlarini aniqlash va strategik qarorlar qabul qilishda ustuvor yo'nalishlarni belgilash imkonini berdi.

Ekspertlar fikriga tayangan holda eksport salohiyatiga eng ko'p ta'sir etuvchi 10 ta asosiy omil aniqlab olindi: xalqaro standartlarga muvofiqlik, moliyaviy barqarorlik, marketing salohiyati, ishlab chiqarish quvvati, logistika infratuzilmasi, kadrlar malakasi, bozor diversifikatsiyasi, davlat qo'llab-quvvatlovi, tashqi siyosiy barqarorlik va valyuta kurslarining o'zgaruvchanligi.

Har bir omil boshqa omillarga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlash uchun ekspertlar 0 dan 4 gacha ballar bo'yicha baho berdilar. Ushbu baholar asosida normalizatsiyalangan ta'sir matritsasi va keyinchalik **umumiy ta'sir matritsasi** shakllantirildi.

"D+R" va "D-R" indekslari natijasi. Har bir omil uchun hisoblangan quyidagi ko'rsatkichlar asosida ularning tizimdagi roli aniqlandi:

"D+R": omilning umumiy muhimlik darajasi;

"D-R": omilning sabab yoki natija ekanligi.

Natijalar quyidagicha bo'ldi (1-jadval):

1-jadval

№	Omil	D+R (muhimlik)	D-R (ta'sir turi)	Ta'rif
1.	Xalqaro standartlar	1.68	+0.92	Kuchli sababchi omil
2.	Moliyaviy barqarorlik	1.52	+0.81	Kuchli sababchi omil
3.	Marketing salohiyati	1.43	-0.33	Natija omil
4.	Logistika infratuzilmasi	1.38	+0.25	Muvozanatli sabab omil
5.	Kadrlar salohiyati	1.29	-0.44	Kuchli ta'sir oluvchi omil
6.	Valyuta xavfi	1.35	-0.50	Tashqi riskli omil

4. DEMATEL xaritasi. Tahlil natijalariga ko'ra, **xalqaro standartlarga muvofiqlik** va **moliyaviy barqarorlik** eksport salohiyatini shakllantiruvchi **asosiy drayverlar** sifatida belgilandi. Ular boshqa omillarga kuchli ta'sir ko'rsatadi, ammo o'zlari unchalik ta'sir olishmaydi. Shu bois, ushbu omillar eksport salohiyatini boshqarishda asosiy strategik ustuvor yo'nalish sifatida tanlanishi lozim. **Marketing salohiyati, kadrlar sifati** va **bozor diversifikatsiyasi** esa natija omillar sifatida qayd etildi - ularning rivojlanishi yuqoridagi sababchi omillarga bog'liq ekanligi aniqlandi.

Tahlil natijalari eksport salohiyatini oshirish uchun korxonalar va davlat organlari diqqatini quyidagi yo'nalishlarga qaratishni tavsiya etadi:

Xalqaro standartlar bo'yicha sertifikatlashtirish jarayonlarini soddalashtirish va moliyaviy yordam berish; Korxonalarining likvidlik va aylanma mablag'larini qo'llab-quvvatlash orqali moliyaviy barqarorlikni kuchaytirish;

Marketing va kadrlar salohiyatini rivojlantirishga sababchi omillar orqali ta'sir qilish.

Tadqiqot davomida milliy korxonalarining eksport salohiyatiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar va ustuvorlik darajalari **DEMATEL usuli** orqali tizimli tahlil qilindi. Ushbu metodologiya eksport



faoliyatini shakllantiruvchi omillarni nafaqat alohida o'rganish, balki ularning o'zaro ta'sir kuchi va yo'nalishini aniqlash imkonini berdi.

Tahlil natijalariga ko'ra, eksport salohiyatining asosiy "drayverlari" sifatida **xalqaro standartlarga muvofiqlik va moliyaviy barqarorlik** omillari belgilandi. Ushbu omillar tizimda yuqori ta'sir kuchi bilan ajralib turdi va boshqa omillarning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo'ldi. Shu bilan birga, **marketing salohiyati, kadrlar sifati va bozor diversifikatsiyasi** kabi omillar "natijaviy omillar" sifatida shakllanib, boshqaruv jarayonida passivroq rolga ega ekanligi aniqlandi.

DEMATEL tahlili natijalariga asosan, eksport salohiyatini boshqarish tizimidagi strategik ustuvorliklar aniqlandi va bu orqali maqsadli chora-tadbirlar belgilash imkoni yuzaga keldi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi.

Xalqaro standartlar joriy etilishini jadallashtirish:

Korxonalarda ISO, OEKO-TEX, GlobalG.A.P., GOST singari xalqaro sifat, xavfsizlik va ekologik standartlarni tatbiq etishga ko'maklashuvchi texnik va moliyaviy infratuzilma yaratilishi lozim.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish:

Eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun davlat kafolati ostida kredit liniyalari, eksport sug'urtasi, grant dasturlari va valyuta likvidligini oshiruvchi choralar joriy etilishi kerak.

Eksport boshqaruvida sababchi omillar ustuvorligiga asoslangan strategiyalar ishlab chiqish:

DEMATEL natijalariga ko'ra yuqori ta'sirga ega omillar (standartlar, moliya, logistika) ustuvor tartibda rivojlantirilishi kerak.

Marketing va tashqi bozor tahlilini kuchaytirish: Eksport salohiyatining natijaviy komponenti sifatida marketing salohiyatini oshirish uchun xorijiy bozorlar bo'yicha raqamli tahlillar, eksport strategiyalari va digital platformalardan foydalanishni yo'lga qo'yish muhim.

Kadrlar salohiyatini xalqaro talablar asosida rivojlantirish:

Eksport faoliyatini amalga oshirishda xorijiy tillarni biladigan, xalqaro logistika, bojxona va sertifikatlash jarayonlariga oid bilimlarga ega mutaxassislar tayyorlash tizimini yaratish zarur.

Eksport salohiyatini baholash tizimini institutsionallashtirish: Korxonalarining eksportga tayyorlik darajasini muntazam monitoring qilish, baholash va reytinglash uchun maxsus milliy platforma joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Fontela, E., & Gabus, A. (1976). *The DEMATEL Observer: Introduction to the DEMATEL Method*. Battelle Geneva Research Centre.
2. Wu, W.W., & Lee, Y.T. (2007). *Developing global managers' competencies using the fuzzy DEMATEL method*. Expert Systems with Applications, 32(2), 499–507.
3. Tzeng, G.-H., & Huang, J.J. (2011). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*. CRC Press.
4. Krugman, P.R., & Obstfeld, M. (2009). *International Economics: Theory and Policy*. 8th ed., Pearson.
5. Porter, M.E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press.
6. Okboev A.R., O.J.Ashurkulov Directions for the introduction of an integrated quality management system to increase the competitiveness of light industry enterprises // South Asian Journal of Marketing & Management Research (SAJMMR). Vol.10, Issue 11, November 2020 Impact Factor: SJIF#23 2020= 7.11. pp. 107-10.
7. Akboev, A. (2020). Управление конкурентоспособностью брендов на предприятиях швейно-трикотажной отрасли. *Экономика и образование*, 1(6), 132-137.
8. Okboyev, AR (2020). Social Network Marketing and Its Development. International Journal of Research in Management & Business Studies (IJRMBS 2020), 7 (3), 38-42.
9. Rasuljanovich, OA (2023). EXISTING PROBLEMS IN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NAMANGAN REGION AND THEIR SOLUTIONS. Conference , 19-24.
10. Oqboyev, A. (2024). Tadbirkorlik subektlarida xalqaro sifat standartlarini joriy etish tahlili.
11. Oqboyev, A. (2025). Tadbirkorlik subyektlari faoliyatida xalqaro standartlarni joriy etish metodologiyasi. MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT, 3(1).
12. Warfield, J. N. (1976). *Structural Modeling: An Introduction to the Methodology of Interpretive Structural Modeling (ISM)*.



IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.



Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>